

AINO KALLAS
KANSSAVAEHTAJIA
ja
OHIKULKIJOITA

Muistoja ja muotokuvia

Otava, Helsinki 1945

KESÄKOTI LOPEN SYRJÄSSÄ

Eräs kaukainen idylli

1.

Ensimmäisen romanttishohtaisen lapsuuteni kesäkodin jälkeen — isovanhempaini Kiiskilän vajotessa liian varhaisen ja syvästi koetun kuolemanelämyksen varjoon — aukeni minulle toinen, joka suhteessa edellisen vastakohta. Kiiskilän, itäsuomalaisen maahovin, sijalla, johon kuin luonnostaan lankeavina kuuluivat kansainväliset vierailut, parivaljakko- ajelut, kultahäät, kielensekoitukset, monet palkolliset ja alustalaiset, oli nyt äkkiä etelähämäläinen, tosin vauras talonpoikaistalo, jossa olimme vain vakituisia kesävieraita, emme muuta. Olen kiitollinen kohtalolleni, joka on sallinut minun asua kummassakin, niin toisessa kuin toisessakin. Onhan koko elämäni monesti niin draamallinen kulku ollut rakettu vastakohtille.

En tiedä varmasti, oliko äitini sisarella Ida Godenhjelmilla ja hänen miehellään B. F. Godenhjelmilla koskaan edes ollut vakaata aikomusta ostaa Syrjää omakseen, epäilen sitä. Jos senkaltaisella ajatuksella joskus olisikin ollut sijansa heidän elämänsuunnitelmissaan, niin olivat he siitä jo vuosia sitten luopuneet. Ja miksikäs ei? Heillä oli Syrjässä kaikki viihtyisän oman kesäkodin edut, mutta varsin harvoja sen haitoista. Nelihuoneinen kesähuvila lasikuisteineen oli vakituisesti heitä varten rakennettu, ja sinne oli vuosien kuluessa kulje-

tettu kaupungista sekä huonekaluja että varsinkin kirjoja. Heillä oli omat vieterirattaat silloista kahden ja puolen peninkulman pituista ajomatkaa varten Riihimäen asemalta, oma uimahuone ja oma leveä, raskassoutuinen merivene, joka kellui kuin outo meren elävä laakapohjaisten, nelihankaisten kirkkoruuhien vieressä. Se oli hankittu erityisesti kahden tyttölapsen turvallisuutta silmälläpitäen, ja muudan kesähuveistani oli soutaa yksin ohi venepoukamaa suojelevien niemien, nokkien, kuten paikallinen sanonta kuului, ja heittäytyä tuuliajolle. Loikoilin veneen pohjalla, aivot hankaimista irroitettuina, silmät ummessa, ja vain silloin tällöin aukaisten ne katsoakseni, minne tuuli ja aallokko oli vienyt. Raukea, ihana olo ... Jotain näitten lapsuuteni tuuliajoretkien nautinnollisesta passiivisuudesta lienee jäänyt sieluni pohjalle ikiajoiksi.

Villiinnyimme, nuorempi siskoni ja minä, kesäisessä vapaudessamme miltei vauhkoiksi vallan, ja kirkonkyläläisten vieraitten saapuessa pakenimme useinkin läheisille »lukoille», Salpausselän varjoisiin notkoihin, jotka olivat täynnä vanamon ja sananjalan tuoksua, päästäksemme välttämättömästä pahasta, vaatteitten vaihtamisesta ja pään sukimisesta. Kerrankin lukoilla piileskellessämme kuulumme setä Fredrikin olevan tulossa vierainensa ja vastaavan kysyttäessä, mikä siellä puitten lomassa risahteli: »Mitä lienevät talon vasikoita!»

2.

Yhteytemme muuhun maailmaan oli silloisen elämäkulun hitaan tahdin mukainen, ja niin saimme postimme alkuvuosina vain kahdesti viikossa ja senkin palkkaamalla oman vakituisen postinkuljettajan, joka kävi tuomassa sen ruuhella kirkonkylästä. Postinkuljettajamme oli nimeltään Toki, ja hänen talviset virantoimituksensa olivat vallan toista maata: hän oli hevosnylkyri ja salvuri, siis kaksi hieman

ylenkatsottua toimialaa, jotka tavallisesti jätettiin mustalaisten huoleksi. Toki oli laihanluiseva mies, ja hänet nähdessään oli helppo uskoa, että lappalaiset kerran olivat ulottaneet asutuksensa eteläisille rintamaille. Hän oli toisin sanoen oikea rumilus miehekseen. Likaisenkellertävä naama oli litistynyt ja joka suuntaan kulmikas, parrankasvu harvaa ja silmät pienet, tihruiset, ja hän tuli väkevästi pinttyneelle lialle ja metsälle.

Mutta virantoimituksessaan hän oli esimerkillinen, uskolinen kuin koira, eikä pelännyt Jumalan eikä paholaisenkaan ilmaa. Loppijärvi oli merta kavalampi. Sen tuulet ja myrskyt tulivat saarien takaa ja lahtien sopista äkillisinä, vaarallisina tuulispäinä. Mutta Tokia ei mikään myrsky kyennyt pidättämään, korkeintaan myöhästyttämään. Hänellä oli oma erikoinen soututapansa, niin että tiesimme hänen tulevaksi, vaikka emme vielä erottaneetkaan ruuhesta muuta kuin mustan viivan. Tämä viiva polvitteli, koukutteli kaiken aikaa lähetessään, niin että Toki todenperästä tuli soutaneeksi moninkertaisesti matkansa.

Postin luovutus tapahtui keittiössä ja oli tärkeä toimitus semmoisenaan. Toki tiesi hyvin, »ettei Jumala ole kiirettä luonut, sen ovat pahat ämmät suoneet», ja toimi sen mukaan. Molemmat kotiapulaiset ja me lapset seisoimme jännittyneinä ja kärsimättöminä ympärillä, kun Toki hitaan hitaasti ja juhlavasti alkoi aukoilla punakirjavan mytynsä solmuja. Mytyn sisältä ilmestyi toinen, vahakankainen, ja vasta senkin auettua paksu paperikäärö, jossa oli sanomalehdet ja kirjeet. Ne Toki suostui luovuttamaan vain »itte lehtuorskalle» ja asettui sitten hörppimään kahvia kuppeusestaan kaikessa rauhassa.

Kun Toki oli tasan kymmenen vuotta hoitanut virkaansa kaikkien tyydytykseksi, niin Godenhjelmit hankkivat hänelle Suomen Talousseuran hopeisen mitalin, johon oli kaiverrettu »Uskollisuudesta». Toki oli päivän kunniaksi vaihtanut rohtimisen takkinsa mustaan ja hienoon, pitkään takkiin, setäni

peruja, ja salissa, Syrjän isäntäväen läsnäollessa, ripustettiin kirjavanauhainen mitali takin rinnukseen. Toki oli täysin selvillä hetken tärkeydestä ja omasta osuudestaan, heltyipä vielä pienen viinanaukun vaikutuksesta puhettakin pitämään, kyynelkarpa-loitten vierissä nuhruisille poskille.

Hän eli yli kahdeksankymmenen vuoden vanhaksi ylittäen iässä molemmat leivänantajansa.

3.

Syvimmälle syöpyneitä muistojani Syrjän kesistä ovat ehkä lukuillat. B. F. Godenhjelmilla, setä Fredrikillä, oli tapana joka ilta lukea ääneen tunti tai parikin Syrjän salissa. Siellä oli kolme keinutuolia, joista yksi kallisteli liiaksi eteenpäin, toinen taas taaksepäin, edistysmielinen ja taantumuksellinen, kuten setä Fredrik niitä leppoisan leikilliseen tapaansa nimitteli. Kolmas oli jäykkäselkä, leveä, kahdenistuttava hämäläiskeinutuoli. Me lapset emme kuitenkaan malttaneet istua kunnolla, vaan rakensimme tuoleista, tyynyistä ja peitteistä lattialle majamme, joissa pitkällämme loikoilimme ja joskus kai torkahdimmekin vieraskielisiä kirjoja, kuten Fritz Reuterin alasaksalaista »Ut mine Stromtid» luettaessa, josta emme ymmärtäneet hölyn pölyä.

Mistä muuten johtuu, että ääneenluetut kirjat syöpyvät ikään kuin syvemmälle mielikuvitukseemme ja tajuntaamme kuin itse lukemamme? Senkö takia, että kuulon välittämä vaikutelma on pysyvämpi kuin silmän? Vai onko tekijänä samalla myös esilukijan henkilöllisyys?

B. F. Godenhjelm oli taidemaalari B. A. Godenhjelmin ja Fredrika Hornborgin ainoa poika. Eräs hänen esi-isistään sotilas Nils Gode oli erityisesti kunnostautunut kolmikymmenvuotisessa sodassa ja korotettu ansioittensa takia aatelissäätyyn. Yliopistossa B. F. Godenhjelm oli lukenut klassillisia kieliä ja saksaa ja tuli sittemmin saksan kielen lehto-

riksi Helsingin yliopistoon. Elämänsä päätyön hän suorittikin pedagogiikan vainiolla. Hän oli suomenkielisen naissivistyksen ensimmäisiä tienraivaajia ja yksi Helsingin Suomalaisen Tyttökoulun ja sen pedagogisten jatkoluokkien perustajia.

Setä Fredrik oli keskipituinen ja lihavahko. Myöhemmin hän poti vaikeaa hengenahdistusta, josta tuli hänen kuolintautinsa ja johon hän jo koko ruumiinrakenteeltaan oli ennakoitu. Hänellä oli laaja, ajattelijan otsa, ja tuuheitten kulmakarvojen varjossa pienet, hyvyttään hymyilevät, siniset silmät, herkkä ja kaunis suu, joka peittyi tuuheaan täysipartaan. Hänen kauneutensa oli kokonaan sisäistä, ja tämän kauniin, puhtaan ja runollisen sielun läsnäolon taisi joka hetki tuntea hänen seurassaan.

Hän oli omalla humanistisella alallaan laajalti lukenut ja harvinaisen perinpohjaisiin tiedoin varustettu mies. Kysyipä häneltä mitä tahansa tähän tiedon alueeseen kuuluvaa, aina taisi olla varma säntillisestä ja tyhjentävästä vastauksesta, joka annettiin muodollisesti kauniissa ja huolitellussa asussa. Milloinkaan hän ei osoittanut väheksyvänsä meidän tiedonjanoisten ja kysymyksissään väsymättömien lasten alituisia uteluja. Hän, pedagogiksi syntynyt, käytti jokaista tilaisuutta opastaakseen, johdattaakseen tiedon tielle, mutta ei koskaan tyrkyttämällä eikä väkisin. Muistan, kuinka häntä huvitti lausua meille Iliadin alkua kreikankielellä, kunnes se, vaikka emme ymmärtäneet siitä sanaakaan, tarttui muistiimme niin lujasti, kuin olisi se kiinnikasvanut. Aune-sisareni kanssa tavatessamme voimme vieläkin joskus lystiksemme yhdessä lasketella aina pariinkymmeneen asti noita kuuluja säkeitä:

*Μῆριν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος,
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαφεν
ἠρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεύχε κύνεσσιν
οἴωνοῖσι τε πᾶσι — Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή —*

ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
'Ατρείδης τε, ἄναξ ἀνδρῶν, καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

*(Kerto'os, taivahatar, viha Peleun poian
Akhilleun turmiokas, tuhatuskainen urohille
Akhaiian, monta mi Hadeen luo sotasankarin
sielua syöksi, heistäpä itsestään taas koirat,
lintujen liudat atriariistan sai - niin täyttyvä
Zeun ikineuvo siit' oli aikain, kuin sopurik-
koon Atreun poika miesten valtias, riitaantui
kera aimon Akhilleun.)¹*

Hänen lukuäänensä oli sointuisa ja taipuva kuin ammatti-
lausujan, kouliutunut yliopiston ja koulun katedereissa ja
lukemattomissa juhlapuheissa. Se oli korvaa hivelevä ja koros-
tukset runouden ymmärtäjän ja rakastajan.

Yhdentoista kesän aikana — häihini ja maastamuuttooni
asti — ehdimme jo vaeltaa pitkän kirjallisen taipaleen, sillä
lukuiltamme jatkuivat keskeytymättä. Vain tilapäiset vierailut
tai sairaustapaukset ne joskus katkaisivat. Kotimaisista
uutuuksista luettiin Juhani Ahoa, Minna Canthia, Teuvo
Pakkalaa, Heikki Meriläistä, käännöksinä Jókain »Unkarilaista
Nabobia» ja »Zoltán Kárpáthya» sekä Viktor Rydbergin
»Viimeistä ateenalaista», edes joitakuuta mainitakseni. Emme
milloinkaan vilkaisseet kirjan loppuun nähdäksemme »miten
kävi», ja sen takia »Viimeisen ateenalaisen» mahtava finaali
järkytti lapsenmieltämme vuolaisiin kyyneliin saakka.

Setä Fredrikin kasvatuseriaatteisiin kuului, että kehiti-
tyvien nuorten oli saatava vapaasti lukea melkeinpä mitä
tahansa, koska hän lujasti luotti heidän terveeseen valinta-
vaistoonsa. Hänen suuressa monikaappisessa helsinkiläiskirjas-
tossaan ei ollut yhtään kirjaa, joka olisi ollut meiltä kielletty tai
pannaan julistettu. Ja kuitenkin se oli niin laaja ja

¹ Otto Mannisen suomennos.

moniniteinen, että yliopiston vanhan vahtimestarin oli tapana huoata: »Uusi kaappi, uusi kaappi!» kirjoja tuodessaan. Kun selitettiin, ettei uusia kaappeja enää asuntoon mahtunut, jankutti hän hellittämättä: »Uusi talo, uusi talo!»

Syrjän »kesäkirjasto» mustassa lasiovisessa kirjakaapissa pysyi vuosien mittaan melkein samana. Vain aniharvoin joku sen kirjoista vaihtui. Siitä taas oli seurauksena, että joka kesä luin samat teokset yhä uudelleen. Ja ihme tapahtui: ne olivat joka kerta erilaiset, joko sitten itse vuosi vuodelta kasvoin niitten myötä tai avautuivat niitten salatut syvyydet vain vähitellen. Tällainen kirja oli ennen kaikkea Dostojevskin »Rikos ja rangaistus», Martti Vuoren tosin kielellisesti vajamittaisena suomennoksena. Syrjän irtaimistoa kerran jaettaessa oli se ainoa, jonka halusin pelastaa itselleni. Yhdentoista ikäisenä luin sen toisin kuin viidentoista taikka kahdenkymmenen vanhana, astuin siihen kuin kaivokseen, josta porrasaskelmat veivät yhä syvemmälle, löysin siitä arvaamattomia aarteita. Se on minua seurannut kaikissa eri muodonvaihdoksissani.

4.

B. F. Godenhjelm ja hänen Ida-rouvansa olivat kuten kreikkalaistarun Filemon ja Baukis, jotka suopea Zeus muutti puiksi, koska he toivoivat yhteistä kuolemaa. En luule heidän olleen päivääkään erossa toisistaan pitkän avioliittonsa aikana, paitsi niitä yhdeksää kuukautta, jotka kuuluivat toisen kuolemasta toisen poismenoon. Niin täydellinen sielullinen ja henkinen yhteensulautuminen on harvinaista aviopuolisoitteinkin kesken ja mahdollinen vain molempien elämäntyön ja harrastusten yhtyessä kuin yhdeksi ainoaksi kokonaisuudeksi. Lapsettomuudellakin lienee siinä oma osuutensa. Godenhjelmeillä oli tosin satoja ja tuhansiakin lapsia yhä kasvavan oppilaitoksensa eri vuosikymme-

niltä, mutta heillä ei ollut omaa rintaperillistä. Jossakin määrin, ehkäpä hyvinkin tuntuvasti mahdoimme me, sisareni ja minä, korvata tämän puutteen.

Ida-täti oli pienikasvuinen ja hentoluinen, keski-ikäisenä, jollaisena aloin häntä muistaa, pyylevä ja täyteläinen. Hänellä oli herkkäverinen iho, joka vähimmästäkin puserruksesta meni mustelmille, niin että hänen oli torjuttava meidän liika rajut hyväilymme. Hiukset olivat ruskeat ja luonnonkiharat, näen hänet vieläkin Syrjän »pakarituvasa» leipomassa, jolloin ohimohiukset kähertyivät pikku suortuviksi kuumuudesta ja kosteudesta. Kasvot olivat nekin pienet ja pyöreät, mutta suurten, taivaansinisten silmien katseessa piili sekä viisautta että tarvittaessa tarmoa ja ankaruuttakin. Nuo pienet, pehmeät kädet osasivat pitää ohjat tiukalla, jos niin tarvittiin, eikä vain kodissa, vaan sen ulkopuolellakin.

Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin syntyneenä hän varmasti olisi lukenut lääkäriksi, kuten hänen itsensäkin oli tapana sanoa. Hän tutki alati laajoja tieteellisiä lähdeoteoksia, ja hänen aloitteestaan tuli terveydenhoito oppiaineeksi Helsingin Suomalaiseen Tyttökouluun, jossa hän itse sitä yläluokilla opetti. Hänellä oli oikean, syntyperäisen parantajan mieli, tarve lieventää kärsimystä ja torjua tietämättömyyttä. Kesäisin ilmestyi keittiöömme alati avunanojia, joille hän jakoi viisaita neuvoja ja lääkkeitään kaupungista kuljetetusta lääkevarastostaan ja antoi apua, missä tarvittiin. Niinpä Syrjän kesäkotimme oli eräänlainen ensiapuasema, johon turvauduttiin. Sinne tultiin haavoja sidotuttamaan, jos metsätöissä tai niityllä loukkaannuttiin, ja muuten saamaan lääkettä kaikenlaisiin »polttoihin» ja »hiukaisuihin».

Luonnonlaadultaan Ida-täti oli yhtä vilkas ja syttyvä kuin hänen miehensä tyyni ja levollinen, ja B. F. Godenhjelmin oli tapana selostaessaan vanhan kaavan mukaan ihmisen luonteen nelijakoisuutta ottaa hänet esimerkiksi sangviinikosta. Kolme muutakin luonnonlaatua löytyi kesäisen perheemme keskuudesta. Fredrik-setä itse tunnustautui esimer-

killiseksi flegmaatikoksi, rauhallisuudessaan, hitaudessaan ja perinpohjaisuudessaan. Alakuloisuuteen ja mielenmasennukseen taipuva äitini oli taas selvä melankolikko, ja näitten rivien kirjoittaja lapsen itsepäisyydessään koleerikko elikkä tahtoihminen, vahvoin sangviinisin vivahduksin.

Hajamieliseen, omassa sisäisessä maailmassaan, johon mahtui niin paljon hienoa runollisuutta, elävään mieheensä verrattuna Ida-täti kuului ehdottomasti tähän näkyväiseen, käsinkosketettavaan, aistimin tajuttavaan maailmaan. Hänen todellisuudentajunsa ja käytännöllinen vaistonsa olivat vahvat ja voimakkaat. Hän vapautti yksinomaan ajatuselämää elävän miehensä täydellisesti kaikesta arkipäivän rihkamasta, niin että tämä saattoi täysin huoletonna antautua vain omaan työhönsä. Kaikki taloudelliset huolet olivat hänen hennoilla harteillaan. Lystillistä kertoa, että hän omin käsin sukki ja tasoitti miehensä parrankin — säästääkseen häneltä parturiin menon vaivat.

Tässä yhteydessä sivuutan eräät psyykilliset ilmiöt Ida-tätini elämässä, jotka olivat sitäkin merkillisempiä, kun hänen päivänpuoleinen sielunelämänsä oli niin silmin nähtävän tervettä ja uurteetonta. Niitä on perin vaikeata mahduttaa hänen sielunpiirroksensa, mutta kieltämättä ne olivat olemassa — sekä näköharhat että merkitykselliset unet. Oli ikään kuin hänen terveen, näköjään täysin eheän ja säröttömän sielunrakenteensa päällimmäisen kerroksen alla olisi piillyt jokin salattu säiliö, kätkö, josta nämä hänen tahdostaan riippumattomat ilmiöt kumpusivat ristiriitaisina hänen päiväolemuksensa kanssa. Hänen suhteensa ei edes voinut puhua minkäänlaisesta hermostuneisuudesta. Päinvastoin hänen toimelias, aurinkoinen, ulospäin suuntautunut luonnonlaatunsa ja kauttaaltaan onnellinen elämänsä, joka kului ilman suuria suruja, takasivat hänelle mielen tasapainon, jota moni olisi voinut kadehtia ja jota kesti loppuun saakka.

5.

Syrjän pikkuriikkisessä, ahtaassa keittiössä, jossa tuskin oli kääntymisen varaa, vallitsi Godenhjelmien monivuotinen keittäjätär, Katriina Nissilä, liikanimeltä Katariina kuningatar. Hän oli jo nuorena tyttölapsena joutunut jättämään synnyinseutunsa, Kälviän pitäjän Pohjanmaalla, ja painunut etelään päin paremmille ansioille. Godenhjelmeille päädyttyään hän ei enää etsiskellyt. Sekä hänen herrasväelleen että hänelle selvisi piankin heidän keskinäinen yhteenkuuluvaisuutensa. Se oli melkein kuin itsensä kreivin aikaan: »Minä olin maahan ja maa minuun tyytyväinen.»

Jo ensi katsannolta olisi Katriinassa tuntenut kalastajan ja meren rantamain tyttären, jos olisi sattunut näkemään hänet kalanperkuussa tai soututuhdolla. Hänen peratessaan kalaa pihakaivon vierustalla, talon kissojen hieroutuessa hänen leveisiin hameihinsa ja varisten vaakuessa kalanperkeitä vaanien, kävi helapäinen puukko väleästi ja tottuneesti hänen pienissä, känsäisissä käsissään, niinkuin se kerran jo lienee välähdellyt Pohjanlahden rannikolla isän ja veljien kotiutuessa kalansaaliineen.

Pyhäisillä kirkkoretkillä hän kelpasi kilpasoutuun minkä venekunnan kanssa tahansa, vaikka laakapohjaiset hämäläisruuhet hankaimiin kiinnitettyine raskaine airoineen olivatkin hänelle alussa outoja käsitellä.

Olen nähnyt hänet vain keski-ikäisenä ja vanhana, mutta en usko hänen milloinkaan edes hereimmässä kukoistuksessaankaan voineen kehua kauneudellaan. Ja kuitenkin hänessä oli aivan selvä ja vastustamaton vetovoima miehiin nähden, vielä nuoruutensa ylittäneenäkin, niin vanhaksipiiaksi kuin hän oli iäkseen jäänytkin. Ruumiinrakenteeltaan hän oli tavallisen tanakka, juuri parahultainen, ei laiha, vaan ei järin lihavakaan, olipahan vain kuin keittäjä ainakin, jolla on vapaa pääsy ruoan ääreen. Kasvoilla oli oma, kuin hangattu kiiltönsä, joka jää alituisesta askartelusta kuuman lieden ääressä.

Kerran tuuheista, ruskehtavista hiuksista oli jäänyt jäljelle vain ohut hiirenhäntä, mutta entinen paksu palmikko oli tallella lipaston laatikossa ja kaivettiin sieltä joskus näytteeksi esille.

Yhä vielä kävi hänellä harva se vuosi kosijoita, joita houkutteli kai, paitsi hänen terhakkaa, topakkaa, ilomielistä olemustaan, lisäksi huhu yhä kasvavasta pankkitilistä, jonka hän penni penniltä oli palkastaan säästänyt. Kävipä oikein isäntämiehiäkin, puhemiehet mukanansa, kuten novellissani »Muudan rakkaustarina» olen kuvannut, vaikka siirsinkin sen tapahtumat Saarenmaalle. Kaikki saivat peruuttamattomat rukkaset, poikkeuksetta. Katriina pysyi uskollisena nuoruutensa sulhasille, merimiehille, kaukovesien kyntäjille, joista toinen ei milloinkaan palannut ja toinen vain kuolemansairautena, toisen naisen aviomiehenä. Heitä itkiessä olivat hiuksetkin lähteneet päästä.

Katriinalle vuodatin Syrjän keittiössä nuoren ja kokematoman sydämeni rakkaussurut, jotka visusti kätkin sekä äidiltäni että tädiltäni. Hän kuunteli, täynnä ymmärtämystä ja myötätuntoa. Hän tiesi, hän oli itse kokenut. . . Hän tunsi miehet ... nuo sydänten murskaajat ja rakkarit! Aika rakkareita olivatkin, mokomat! Ptyi sellaisia! Mutta rakkaussuru, se se vasta riipaisee, ihan sydänjuurista repii. Eikö hän muka tietäisi! Ja sitten hän haki lautasellisen suomuurainhilloa ja kantoi eteeni sanoen: »Syö nyt, Ainu parka, en minä sinua osaa muuksikaan sanoa, vaikka jo ryökynä lienetkin!»

Ja kun sitten menin kihloihin, niin hän jo heti varoittelemaan: »Vai Pietarista se sulhanen löytyikin. Olisi toki omassa maassakin ottajia ollut, ei niistä Pietarin herroista tiedä, mitä lienevätkin miehiään! Niin se vain on ja pysyy, että kyllä Jumala suolaa jokaisen ihmisen kakun, muistakin vanhan Katriinan sanat!» Nuotti vaihtui kuitenkin heti »pietarilaisen» itsensä ilmestyttyä. Sen jälkeen laulu kuului: »Oikein on höyli herra, alhainenkin, komea kerrassaan, katso nyt, Ainu, etees, ettäs sen hyvänä pidät!»

Katriina oli keittäjä Luojansa armosta eikä keittokirjojen ja oppikurssien ansiosta, aivan kuten myöhemmin kassarilainen kesäkeittäjäni Marie Vetsi. Olen kaiken ikäni pitänyt keittotaidetta ja pöydän nautintoja korkeassa kunniassa sekä taiteellisen innoituksenkin tukena, ja alku tähän palvontaan pantiin aikoinansa ei kuningatar Hanhenjalan, vaan kuningatar Katriinan ruokalassa. Tämän jalon ja tuiki tarpeellisen taiteen harrastelijoille olkoon kuiskattu muudan Katriinan pienistä salaisuuksista: pihviä paistaessaan hän »nakkasi» — Katriinan sana — paistinpannulle sokerimurun, joka ensin paahtui ruskeaksi ja suli sitten kastikkeeseen antaen sille aivan erikoisen makuhermoja kutkuttavan vivahteen. Sopii kokeilla!

Kaikista tuntemistani keittiön hengettäristä Katriina erosi savaitsevaisuudessa salliessaan lasten läsnäolon kaikkein pyhimmässään, keittiössä, ruoanlaiton aikana. Se oli houkutteleva paikka, makeine höyryineen ja tuon tuostakin tipahtavine maistiaisineen, tarinoista puhumattakaan. Minulla oli vakituinen sijani kynnyksellä, jossa polvet koukussa istuin sen verran vain väistyen, että Katriina pääsi ohitse vesisankoineen. Olen oppinut Syrjän keittiön kynnyksellä sekä ruoanlaittoa että inhimillisen sielun ongelmia.

Katriina osasi sekä lukea että kirjoittaa, jota ei voi sanoa kaikista hänen ikäpolvensa ihmisistä. Silmälasit nenällä hän pyhäpäivin tavaili isopränttistä Raamattuaan tai postillaansa ja hyräili Siionin virsiä, sillä maailmalliset kirjat eivät kelvanneet hänelle. Kirjoittamaan hän sen sijaan oli oppinut merimies-sulhastensa aikana. Hänessä yhdistyi merkillisellä tavalla maailmallisuus ja harras uskonnollisuus, hän kuului ns. evankeliseen liikkeeseen, joka pysytteli kuitenkin yhä kirkon helmassa. Hänellä oli sydämen murhe herrasväkensä sielun autuudesta. Hänen oli tunnustettava heidän rakkautensa, hyvyytensä, anteliaisuutensa, uhrautuvaisuutensa, mutta hän oli varma, ettei se kuitenkaan viimeisellä tuomiolla vaa'assa paljoakaan painaisi, kun puuttui tuo ainoa autuaaksi tekevä,

usko Jeesukseen ja hänen sovituskuolemaansa. Luulen, että hänellä oli tästä asiasta todellisia sielun kamppailuita, sillä Fredrik-setä, vanha hegeliaani ja kreikkalaisten filosofien kasvatti, ei käynyt koskaan kirkossa, saati sitten Pyhällä Ehtoolisella. Mihinkään käännötsyrytyksiin Katriina ei kuitenkaan ruvennut, vaan tyytyi huokailemaan Herransa puoleen omassa keittiönurkassaan ja edeskantamaan Korkeimman armoistui-
men eteen rakastetun, kunnioitetun, mutta hänen silmissään pakanallisen isäntäväkensä.

Rakkausasiat olivat pääpuheenaiheenamme Katriinan keittäessä, sen jälkeen kun ennätin niin pitkälle omakohtaisissa kokemuksissani, että taisin lisätä keskusteluun oman panokseni. Ja tämä yksinkertainen »vanhapiika» ja kalastajan tytär tiesi enemmän rakkaudesta, sen syvimmästä olemuksesta ja ihmeistä kuin monet kultahäänsä viettäneet tai toisesta lem-
menseikkailusta toiseen lennelleet. Hänen sieluunsa oli jäänyt suuren rakkauden katoamaton poltinmerkki.

6.

Godenhjelmit olivat varmasti ehdoin tahdoin valinneet kesänviettopaikakseen Lopen Syrjän, silloisin kulkuneuvoin vain vaikeasti tavoitettavan maankolkan, vaihtaaksensa talvisen tiukan, päivästä toiseen kireänä jännittyvän työohjelmansa ja heitä alati tungoksena ympäröivät ihmisparvet kolmikuu-
kautiseen yksinäisyyteen ja rauhaan. Loppi, Syrjä, Järven-
tausta, eikö soi jo näistä nimistäkin etäisyys ja eristyneisyys?

Mutta kaikesta huolimatta, pitkästä matkasta ja vaillinaisista kulkuneuvoistakin, löysivät kesän kuluessa joskus kaukaisetkin vieraat tiensä Loppijärven perukoille. Jokakesäisiä, säännöllisesti ilmestyviä olivat saksan kielen tutkintoa suorittamaan saapuvat opettajatarkokelaat. He viipyivät tavallisesti vain päivän ja mieluisaksi hämmästykseseen saivat

useinkin vastailta tutkijansa kysymyksiin kävelyretkillä pitkin Syrjän metsäisiä rantateitä.

Suuri oli hälinä ja kiire, kun saapui tieto tallinnalaisen tohtori Heinrich Rosenthalin ja hänen puolisonsa Eugenien, J. W. Jannsenin tyttären ja Lydia Koidulan ainoan ja hellästi rakastaman sisaren, ja heidän kahden poikansa aiotusta vierailusta. Godenhjelmit olivat tutustuneet Rosenthaleihin jokavuotisilla Eestin matkoillaan käydessään tervehtimässä B. F. Godenhjelmin äidin nuoruudenystävätärtä, saksalaista neiti von Gernetiä — Dascha-tätiä — Haapsalun läheisyydessä.

Syrjän vieraanvaraisuus pantiin ankaralle koetteelle, huonejärjestystä muutettiin, vuoteet ja patjat tarkastettiin ja lainattiin lisää talon varastoista sekä tapettiin juottovasikka, kuten tuhlaajapojan kotiin palatessa. En silloin aavistanut, että kerran, vuosikymmenien päästä, olin istuva samaisen tohtori Heinrich Rosenthalin tallinnalaisessa leskimiehenasunnossa keräämässä aineksia hänen kälynsä Koidulan elämäkertaan.

Kaukaiset vieraat saapuivat ruuhella yli järven. Heinrich Rosenthal oli, niinkuin hänet myöhemmistäkin tapaamisistani muistan, lyhyenlanta, elehtivä, puhelias, seurallinen mies, jossa oli viimeiseen saakka tarttolaista »värinkantajaa», korporaatioylioppilasta, vaikka hän siihen aikaan kuuluikin ulkopuolella saksalaisia korporaatioita perustettuun Eesti Üliopilaste Seltsiin. Hänellä oli kahtaanne haarautuva täysiparta — korkein muoti siihen aikaan — ja hieman ulkonevat, tummahkot silmät.

Hänen vaimonsa Eugenie oli jo ulkonaisestikin nerokkaan, kuuluisan sisarensa vastakohta. Pieni, vaaleaverinen, sinisilmäinen, mitä miellyttävimmällä tavalla naisellinen, hymyilevä herttaisuus itse. Vuosikausia, aina sisarensa varhaiseen kuolemaan saakka, hän oli tämän läheisin ja ainoa varsinainen uskottu, ja hänen ja Koidulan kirjeenvaihto on lähinnä tehnyt mahdolliseksi seurata Koidulan traagillista kohtaloa.

Monta vertaa suuremmassa määrässä kiinnittivät kuitenkin puolikasvuisen koulutyttöhuiskaleen huomiotani Rosenthalien pojat, ensimmäisen vuoden ylioppilas Elmar ja lukion yläluokkalainen Walter. Olin saanut näiksi merkkipäiviksi ylleni valkean, sinikukkaisen musliinileningin, ja sen mukana sekä merentakaisten vierasten lumosta oli minussa äkkiä herännyt vastustamaton keimailunhalu, jonka vaikutusta vierasiimme oli hyvä tilaisuus koetella krokettipelissä. Pelasimme sitä vanhanaikaisten hämäläisaittojen edustalla, nurmikolla, jonka lampaat olivat nyhtäneet tasaisen lyhyeksi, ja koko keskustelumme supistui pakosta suomen-, eestin- ja saksankielisiin välilauseihin ja huudahduksiin.

Loppukuvaelma, täysin teatraalinen, näyteltiin vanhan, mahtavan pihlajamme siimeksessä. Esiintymiskuumeeni oli niin kiihkeä, että kiipesin pihlajan oksalle Elmar Rosenthalin valaistessa erivärisillä bengaalitikuilla tätä tilapäistä metsän nymfiä.

7.

Kesän joka vuosi kertautuva huippukohta olivat kuitenkin rapuretket Syrjän talon ulkopalstalle Jokiniitylle, jonne tuli matkaa kuudetta virstaa. »Kuiville heinille» mentäessä oli, paitsi talon isäntäväkeä ja muonamiestä perheineen, renkejä ja piikoja ja vielä apuväkeäkin eri kulmilta, sillä heinä oli saatava kokoon yhtenä ainoana päivänä.

Siinä riitti valmistuksia itse kullekin, miehille viikatteitten hionta ja uusien haravapiihtien veisto, naisille evästen sääliminen ja puisten piimä- ja kaljalekkerien täyttö. Siinä välissä katkaistiin rapukepitkin, useampia kymmeniä, tavallisimmin nuorista pihlajista. Syötiksi oli jo ennakolta varattu parahulmaisesti pilaantunutta lihaa ja kalaa.

Kuinka monta vertaa jännittävämpää, vaikka samalla vaikeampaa oli näitten rapukeppien käyttö nykyaikaisiin pyynivehkeisiin verrattuna! Se kysyi taitoa ja kärsivällisyyttä ja

pyyntipaikkojen tarkkaa tuntemusta, mutta se tarjosi yhtäkaikki käyttäjälleen saman jännityksen, minkä jokainen muukin veden- tai metsänriistan pyynti. Isäni Julius Krohn oli kokonaan ulkoilmaihminen ja urheilija, intohimoinen purjehtija ja metsänkävijä, ja kaiken muun ohella lienen perinyt häneltä myös rakkauteni vapaaseen luontoon ja sielun korkeajännityksen tarpeen. Muualla syntyneenä olisin varmasti kiitänyt ratsuni selässä ketun ajossa, sen sijaan että nyt, paitsi uistimen vetoa ja rantakiviltä ongintaa, olen vain juossut pitkin joen vartta rapuhaaveineni.

Jokiniitylle lähtömme tapahtui herraskaisen käsityksemme mukaan varhain aamulla, vaikka varsinainen työjoukkue olikin lähtenyt liikkeelle isännän johdolla heinärekineen ja hevosineen jo heinäkuisen auringon koitteessa. Siihen maailman aikaan puitiin riihetkin sydänyöllä! Eikä kahdeksantuntisesta työpäivästä ollut vielä kaukaisintakaan aavistusta! Jälkijoukkueeseen kuuluivat paitsi Godenhjelmejä ja äitiäni, vielä Syrjän nuori emäntä, heikko, rintatautinen, lapseton nainen, joka ei rasakaassa työssä pärjännyt, kaksi kotiapulaistamme ja me puolikasvuiset lapset. Ainoaksi kotimieheksi koko taloon jäi vanha emäntä, isännän äiti, pikkuinen, hiljainen, mutta vielä ketterästi pyörähtelevä. Talo jäi siis melkein tyhjilleen, mutta ryöstöt ja varkaudet olivat silloin harvinaisempia tapahtumia kuin nykyään.

Jokiniityllä leiriydyttiin kohta heinäladon suojaan, ja isomahaiset kahvipannut pantiin tulelle kivien väliin. Mutta meitä lapsia kutsui heinärantainen, kapea, polvitteleva niittypuro salahautoineen ja pajupehkoineen. Kengät ja sukat lensivät ladon seinustalle. Ja nyt juoksujalkaa joelle, upottamaan rapukeppejä joen pehmeään, salakavalaan mutaan. Parhaimmat paikat olivat juuri pajupehkojen alla, sen tiesimme ennestään.

Aurinkoinen, helteinen niitty, heinälisten huuto ja laulu, hevosten pärskyntä ja hirnunta. Tuskin olemme saaneet rapukepit jokeen, kun jo ryhdymme toisesta päästä niitä ko-

kemaan. Rapu on ahne ja suursyömäri, ja sen ahneus voittaa arkuudenkin. Syötti oli useinkin kokonaan kadonnut saksiaan heristävien jokiryövärien peittoon. Miksi ovatkaan haaskalinnut, kuten korppi ja varis, mustanpuhuvia sulkapuvultansa, samoin kuin heidän ammattitoverinsa rapukin haarniskaltaan? Pimeyden töitäkö tehdäksensä?

Nyt oli ravunpyynnin jännittävin hetki lyönyt. Toinen käsi nosti hitaasti, hitaasti keppiä, jonka syötissä ravut, usein viisi, kuusikin yht'aikaa roikkuivat, toisen työntäessä yhtä varovasti haavia niitten alle. Tästä hetkestä riippui koko saalis. Vähäisinkin väärä, äkillinen liike, ja rapu sujahtaa viivana takaperin ja on päässyt karkuun sillä kertaa. Mutta yhä varmemmin levittäytyy haavi, yhä lähemmäksi veden pintaa kohoaa saalis — jokainen ravustaja tuntee tämän hetken — ja samassa ravut ovatkin jo korissa, kihisevänä, kiehuvana rykelmänä, josta erottuu pitkiä tuntosarvia ja uhkaavia saksia.

Ja kuitenkin, kuitenkin! Oikea asuni olisi ollut vihreä, viistävä ratsastushame ja olalla jahtihaukka . . .

Kahvi vartoo heinämiehiä, ja pian kuuluu ladon luota harrasta hörpintää ja maiskauksia, kun mustaa jumalten juomaa ryypätään alusvadilta »palan päälle».

Ehtoo on läsnä, ja päivä painuu hehkuvan, polttavan punaisena heinäpoutia ennustaen, kun vierimme rattailla raukeina ja hiljaisina rapusaaliinemme kesäkotia kohti.

8.

Uudesta vuosisadasta on jo kaksi ensimmäistä seitsenvuotiskautta vaipunut taaksemme. Eletään kesää 1914. Kuuma, kuiva, korventava helle painaa maita. Itärajan tuolla puolen ovat jo viikkokausia riehuneet suuret metsäpalot, ja sauhu leijailee vesien yllä kuin varjoava esirippu. Kun se kerran kohoaa, leimahtaa jo ensimmäisen maailmanpalon liekki korkealle.

Olen saapunut vanhaan kesäkotiini hajoittaakseni sen ainiaaksi. Sen leppoiset haltiat nukkuvat jo nurmen alla, ja tämä on viimeinen kerta — tiedän, etten ole enää koskaan palaa-va. Neljä lasta, kaksi tyttöä ja kaksi poikaa, jotka nyt touhuavat entisillä leikkitantereillani, ovat jo uutta polvea, omia lapsiani.

Sarajevon murha. — Vielä eivät ole padot murtuneet villin sotaintohimon tieltä. Yhä heikontuen toimivat hätäjarrut, mutta paine on ylivoimainen. Tuokio vielä, ja ne murtuvat. Sodan julistus, kutsu aseisiin, liikekannallepano. Sotapsykoosi tarttuu hirvittäväällä vauhdilla, kuten kolera, kuten mustarutto. Emme saa tässä maan perukassa uutisia mielestämme kyllin nopeasti, ja vanhimmat lapsistamme taivaltavat kahdeksan kilometrin matkan jalkaisin lähimmälle rautatieasemalle hankkimaan tuoreimmat lehdet. Ah, kaikenhan piti vallanpitäjien mielestä olla vain muutaman viikon kestävä »hilpeä kävelyretki», kuten sana kuului, vihollisen maahan!

Ennen lähtöämme pidämme Syrjässä huutokaupan. Emme halua viedä mukanaamme kuin pari muistoesinettä. Paikalle saapuu järventaustalaisia ja kauempaakin tulleita. Vasaran alle menevät toinen toisensa jälkeen nelipyöräiset kiesimme, uima-huone, kesäkirjakaappi . . . Naapuritorpan isäntä tarjoutuu kiertämään taloa pyssy kädessä kaiken yötä siltä varalta, että huutokaupasta kertyneet muutamat tuhannet markat houkutelisivat yöllisiä, kutsumattomia vieraita.

Syrjä, kuten aikoinaan Kiiskiläkin, jää taakseni, aurinkoi-sine mansikka-ahoineen ja tervaleppien varjostamine rantoi-neen. Mutta oma tieni suuntautuu nyt alkavan sodanmelskeen ja kansojen kohtaloita myllertävän myrskyn jälkeen uusille, laajemmille ja vapaammin velloville ulapoille.